

Włodzimierz Zajączkowski biografista. Współpraca krakowskiego turkologa z *Polskim Słownikiem Biograficznym* w latach 1947–1976

Stefan Gąsiorowski

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny,
Zakład Kultury Żydów

Polska Akademia Nauk, Instytut Historii

**Włodzimierz Zajączkowski as a Biographer.
The Relationship between the Cracow Turkologist
and the *Polish Biographical Dictionary*, 1947–1976**

Summary: Professor Włodzimierz Zajączkowski (1914–1982), a prominent Turkologist, cooperated with the board of editors of Polish Biographical Dictionary for almost 30 years. Over that period of time he published 10 biographies, mostly of Karaims who lived between the 16th and the 20th centuries. They were as follows: Isaac ben Abraham from Troki, author of the work *Chizzuk emuna*, Josef Malinowski, his student, Ilias Karaimowicz, Colonel Perejaslav, Mordechai ben Nisan, historian and philologist, Sima Izaak Lutski, author of 25 works, Josef Salomon Lutski, hazzan in Eupatoria, Bogusław Firko-wicz, the hazzan in Troki, Aleksander Mardkowicz, founder of the Karaim publishing house in Lutsk and the periodical *Karaj Awazy*, Josef Lobanos, hazzan in Vilna, as well as the only non-Karaim in this group, Jan Grzegorzewski, journalist, ethnographer and orientalist. The biographies authored by Zajączkowski were typically small volumes with a modest source basis, which was due to editorial restrictions and problems with obtaining sources and literature on

the subject during this period. Nevertheless, his biographies offer a solid foundation for further in-depth academic research on the characters described in these texts, which is especially valuable of karaimologists

Keywords: Włodzimierz Zajączkowski, Polish Biographical Dictionary, Karaims studies

Profesor Włodzimierz Zajączkowski (1914–1982) znany jest przede wszystkim ze swojej działalności na polu turkologii jako badacz zajmujący się językiem i folklorem Gaugazów, Tatarów czy Karaimów. Wydaje się, że nieco w cień pozostają jego prace czysto historyczne, choć ściśle powiązane z jego podstawową specjalnością. Warto więc przypomnieć, że równolegle z orientalistyką studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim również historię. Ukończył ją w 1938 r., broniąc pracę maderską pt. „Chan tatarski Krym Gerej i Polska”. Ta nigdy nieopublikowana praca traktuje o władcy Krymu, który zmarł w 1769 r. Wspierał on konfederatów barskich w walce z Rosją i królem Stanisławem Augustem Poniatowskim.¹

Także jedna z pierwszych drukowanych prac Włodzimierza Zajączkowskiego odnosiła się do historii. Była to edycja listu łuckich Karaimów do Tadeusza Czackiego z 4 sierpnia 1807 r. Zwracali się oni do niego, jako osoby przychylnej Karaimom i członka carskiej administracji (był wizytatorem szkół guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej) z prośbą o wyjednanie u władz rosyjskich zgody na utworzenie odrębnej organizacji gminnej. List ten *in extenso* z krótkim wstępem został opublikowany w 1939 r. w czasopiśmie „Myśl Karaimska”². Po drugiej wojnie światowej badania Włodzimierza Zajączkowskiego zdominowała tematyka językoznawcza i etnograficzna. Na marginesie tych dociekań pojawiła się jednak potrzeba zachowania pamięci o dziedzictwie Karaimów zamieszkujących tereny dawnej Rzeczypospolitej.

¹ *Katalog studentów z roku akademickiego 1933/34*, Wydział Filozoficzny. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF II 454; Aleksander Dubiński, *Włodzimierz Zajączkowski in memoriam*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1983, nr 1–4, s. 183; Edward Tryjarski, *O profesorze Włodzimierzu Zajączkowskim i wspólnej z nim podróży do Jerozolimy*, tamże, 2001, nr 3–4, s. 261.

² Włodzimierz Zajączkowski, *Z dziejów gminy karaimskiej w Łucku*, „Myśl Karaimska”, 1938, z. 12 [druk.: 1939], s. 109–110.

Misję tę podejmowali wszyscy uczeni karaimscy mieszkający w tym okresie w Polsce, do których, jak wiadomo, należy go zaliczyć.

Jak to wynika z korespondencji Włodzimierza Zajączkowskiego z hachanem Serają Szapszałem, współpracę z redakcją Polskiego Słownika Biograficznego (dalej – PSB) rozpoczął w 1947 r., a więc już w rok po swoim powrocie z Wilna, zapewne pod wpływem swojego stryja, profesora Ananiasza Zajączkowskiego.³ Być może również z jego protekcją. Pierwszy biogram był poświęcony Bogusławowi Firkowiczowi (1865–1915), starszemu hazzanowi trockiemu i p.o. hachama Karaimów polskich. Ukazał się on rok później w tomie szóstym PSB, zresztą wraz z biogramem Abrahama Firkowicza (ok. 1786–1874), nestora karaimskich uczonych autorstwa Ananiasza Zajączkowskiego.⁴

Kolejne biogramy zamówiła u niego redakcja PSB dopiero 10 lat po nawiązaniu stałej współpracy. Wynikało to ze specyfiki opracowywania tego monumentalnego wydawnictwa, które, jak wiadomo, ma układ alfabetyczny, a w ciągu jednego roku ukazuje się jedynie od trzech do czterech zeszytów, w zależności od posiadanych przez Instytut Historii PAN funduszy i stopnia opracowania biogramów przypadających na kolejną literę. Należy więc przypuszczać, że redakcja PSB wraz ze współpracującymi z nią uczonymi nie znalazła odpowiednich postaci z grona zainteresowań turkologicznych Włodzimierza Zajączkowskiego, których biogramy można by umieścić w kolejnych zeszytach na literę F i G. Dopiero w połowie 1957 r. zamówiono u niego biogram Jana Grzegorzewskiego, a przez następne szesnaście lat kolejnych jedenaście. W sumie więc Włodzimierz Zajączkowski napisał jeden biogram z własnej inicjatywy, a redakcja PSB zamówiła u niego dalszych 12, z czego 11 napisał, a z jednego (Józefa Kalisza⁵) zrezygnował. Z tych jedenastu napisa-

³ List nr 3 z 7 XI 1947 r. *Listy Włodzimierza Zajączkowskiego do Hadży Seraji Szapszała*, wyd. Maria Emilia Zajączkowska-Łopatto, „Almanach Karaimski”, 2017, t. 5, s. 220.

⁴ Włodzimierz Zajączkowski, *Firkowicz Bogusław (1865–1915)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej – PSB], t. 6, Kraków 1948, s. 473–474; Ananiasz Zajączkowski, *Firkowicz Abraham, syn Samuela*, [w:] tamże, s. 472–473.

⁵ Nic nie wiadomo na temat postaci, której biogram zamówiono u W. Zajączkowskiego jeszcze w 1963 r. W archiwum PSB znalazły się informacje o trzech osobach, noszących nazwisko Józef Kalisz: 1) zmarły w 1977 r. ordynator szpitala Świętej Rodziny w Łodzi (przeżył 79 lat), 2) zmarły w 1985 r. docent doktor, kierownik Zakładu Fizyki Instytutu Towaroznawstwa Akademii Ekonomicznej w Krakowie (przeżył 70 lat) i 3) zmarły w 1995 r. dyrektor Zespołu Szkół Zawodowych

nych redakcja odrzuciła dwa (Tadeusza Krygowskiego⁶ i Samuela Łabanosa⁷), przypuszczalnie albo z powodu małej rangi postaci, albo zbyt skromnych informacji, albo też ich małej objętości.⁸

Porządkując to zestawienie, należy zauważyć, że Włodzimierz Zajączkowski choć napisał dwanaście biogramów, opublikował jedynie dziesięć. Z tych jedynie trzy na etapie redakcji tekstu były recenzowane przez innych uczonych, w tym Stefana Kieniewicza (1907–1992), Jana Reychmana (1910–1975), Zbigniewa Wójcika (1922–2014) i Zygmunta Abrahamowicza (1923–1990).⁹ Oprócz jednego, dotyczącego Jana Grzegorzewskiego, wszystkie opisywały Karaimów, z wyjątkiem pułkownika perejasławskiego Iliasza Karaimowicza, uczonych, pisarzy i jednocześnie duchownych.

Idąc chronologicznie według dat życia opisywanych postaci, najdawniejszy biogram dotyczył zarazem jednego z najbardziej znanych Karaimów na świecie, a mianowicie Izaaka syna Abrahama z Trok (1533–1594), autora słynnego i tłumaczonego na wiele języków dzieła polemicznego *Chizzuk emuna* (hebr. 'Twierdza wiary') oraz kilku hymnów religijnych. Praca ta jest z jednej strony apologią mozaizmu, z drugiej zaś erudycyjną polemiką z dogmatami wiary chrześcijańskiej i Nowym Testamentem. Dzieło to począwszy od ukazania się drukiem w języku hiszpańskim w 1621 r. aż do dnia dzisiejszego intryguje badaczy różnych specjalności. Izaakowi z Trok przypisuje się także traktaty o nowiu i uboju rytualnym, ale zapewne są one raczej autorstwa jego ucznia, Józefa Malinowskiego (ur. ok. 1570), którego biogram także napisał Zajączkowski.¹⁰

w Ursusie (przeżył 85 lat). Patrząc na ich lata śmierci, raczej żaden nie mógł zainteresować Zajączkowskiego (*Archiwum. Zakład Polskiego Słownika Biograficznego. Instytut Historii PAN. Kraków*).

⁶ Postać T. Krygowskiego została przedstawiona w artykule: Stefan Gąsiorowski, *Doktor wszech nauk lekarskich Tadeusz Krygowski (1860–1915) – orientalista zapomniany? Przyczynek do biografii*, [w:] *Galicja. Studia z dziejów społeczno-gospodarczych*, pod red. Michała Baczkowskiego i Tomasza Kargola, Kraków 2017, s. 181–192, tabl. 2.

⁷ Samuel syn Abrahama Łabanos żył na przełomie XVII i XVIII w., pełnił m.in. funkcję wójta karaimejskiej gminy w Trokach.

⁸ Karta autora: *Zajączkowski Włodzimierz. Zakład Polskiego Słownika Biograficznego. Instytut Historii PAN. Kraków*.

⁹ Tamże.

¹⁰ Włodzimierz Zajączkowski, *Izaak syn Abrahama z Trok (1533–1594)*, [w:] *PSB*, t. 10, Wrocław, Warszawa, Kraków 1948, s. 193–194.

Malinowski był ostatecznym redaktorem *opus magnum* Izaaka z Trok oraz autorem przedmowy i indeksów do niego. To właśnie jego determinacja doprowadziła do rozpowszechnienia dorobku Izaaka. W tym kontekście widać, jak bardzo istotny jest odpowiedni dobór uczniów i w ogóle starania o nich. Malinowski napisał również własne prace: komentarze do dziesięciu karaïmskich prawd wiary, do przepisów o małżeństwach zakazanych, o przestępstwach, hymny religijne, zredagował przepisy liturgiczne ogłoszone później w modlitewniku, a nawet ułożył modlitwę pt. *Ha-elef Lecha* (hebr. 'Tysiąc dla ciebie'), składającą się z tysiąca wyrazów zaczynających się na hebrajską literę he. Jej treścią jest komentarz do kwestii stworzenia i porządku świata.¹¹

Kolejny uczony, Mordechaj ben Nisan został nazwany przez Zajączkowskiego historykiem i filologiem. Pochodził także z Trok, ale pod koniec XVII w. wraz z grupą innych Karaïmów przeniósł się na zaproszenie króla Jana III Sobieskiego do Kukizowa na Rusi. Tam pełnił funkcję hazzana i ściśle współpracował z karaïmskimi gminami w Haliczu i Łucku. Na prośbę Dawida syna Szaloma, hazzana z tego ostatniego miasta, zredagował odpowiedź na pytania dotyczące religii karaïmskiej Jakuba Triglanda, profesora z Lejdy. W efekcie powstał traktat pt. *Dod Mordechaj* (hebr. 'Przyjaciel Mordechaja'), który wraz z kolejną rozprawą pt. *Lewusz Malchut* (hebr. 'Szaty królewskie'), napisaną z kolei na zlecenie króla szwedzkiego Karola XII, utworzył ówczesny kanon wiedzy na temat historii i religii Karaïmów. Mordechaj ben Nisan zginął tragicznie na początku XVIII w. wraz ze swoim synem Nisanem, napadnięty przez zbójców na Krymie.¹²

W Czufut Kale na tymże półwyspie mieszkał też inny wybitny uczony opisywany przez Zajączkowskiego, a mianowicie Sima Izaak (zm. 1776), zwany od miejsca urodzenia Łuckim. Uczył w miejscowej szkole karaïmskiej i miał rozległe zainteresowania na polu prawa, teologii, liturgii, filozofii i poezji oraz egzegezy biblijnej, rabinicznej i kabalistycznej. Przepisał szereg dawnych dzieł karaïmskich (w tym Jehudy Hadasiego), sam był autorem 25 prac, z czego tylko znikoma część ukazała się drukiem po jego śmierci. Trudno się więc dziwić, że otrzymał przydomek *Olam cair* (hebr. 'Mikrokosmos').¹³

¹¹ Tenże, *Malinowski Józef (w. XVI/XVII)*, [w:] PSB, t. 19, Wrocław, Warszawa, Kraków 1974, s. 345–346.

¹² Tenże, *Mordechaj ben Nisan (w. XVII/XVIII)*, [w:] PSB, t. 21, Wrocław, Warszawa, Kraków 1976, s. 764.

¹³ Tenże, *Łucki Sima Izaak (zm. 1776)*, [w:] PSB, t. 18, Wrocław, Warszawa, Kraków 1973, s. 513.

Z rodu Łuckich krakowski uczony uwiecznił także Józefa Salomona (1770–1855), który co prawda urodził się w Kukizowie, ale – podobnie jak Sima Izaak – większość życia spędził na Krymie. Wybrano go starszym hazzanem w Eupatorii. Obok podejmowania w swoich badaniach kwestii natury teologicznej wydał elementarz i modlitwy hebrajskie dla dzieci wraz z tłumaczeniem na język karański, jak również opracował kalendarz na lata 1859–1901, wyznaczając dokładne daty nowiu. Występował też jako przedstawiciel Karaimów na forum zewnętrznym. Dnia 27 czerwca 1825 r. gościł w Eupatorii poetę Adama Mickiewicza i powieściopisarza Henryka Rzewuskiego. Temu drugiemu ofiarował wówczas kilka wierszy sekretarza królewskiego Stanisława Trembeckiego przetłumaczonych na język hebrajski. Z kolei w latach 1826–1827 pełnił funkcję członka delegacji do cara Mikołaja I w sprawie uwolnienia Karaimów od służby wojskowej.¹⁴

Z Krymem był też związany, wspomniany już, Bogusław Firkowicz, który uczył się tam na duchownego. Powrócił jednak do rodzinnych Trok i został obrany starszym hazzanem, nauczycielem religii i języka karańskiego oraz p.o. hachama polskich Karaimów. Zmarł w 1915 r. w wieku 50 lat w Ostrowie pod Pskowem, dokąd z powodu działań wojennych go ewakuowano wraz z archiwum Karańskiego Zarządu Duchownego i mieniem kienesy. Niestety, po jego śmierci gminie trockiej większości tych materiałów źródłowych i dóbr nie udało się odzyskać. Uległy one prawdopodobnie zniszczeniu.¹⁵

Znacznie więcej danych biograficznych udało się Zajączkowskiemu znaleźć na temat urodzonych w latach siedemdziesiątych XIX w. dwóch innych pisarzy karańskich: Aleksandra Mardkowicza (1875–1944) i Józefa Łobanosa (1878–1947). Pierwszy z nich był związany z Łuckiem, pracował jako notariusz i przez wiele lat pełnił funkcję prezesa tamtejszej gminy karańskiej. Z inspiracji prof. Tadeusza Kowalskiego zajął się zachowaniem dziedzictwa języka karańskiego. W tym celu założył w 1927 r. wydawnictwo karańskie, w którym do II wojny światowej opublikował 11 tytułów w języku karańskim i 6 w języku polskim (wiele z nich własnego autorstwa). Wydał również dwanaście zeszytów karańskiego czasopisma „Karaj Awazy” (kar. ‘Głos Karaima’). Był członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego,

¹⁴ Tenże, *Łucki Józef Salomon, przydomek Jaszar (1770–1855)*, [w:] PSB, t. 18, Wrocław, Warszawa, Kraków 1973, s. 512–513.

¹⁵ Tenże, *Firkowicz Bogusław (1865–1915)*, [w:] PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 473–474.

Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karańskiej oraz członkiem honorowym gmin karańskich w Łucku i Haliczu.¹⁶

Z kolei Józef Łobanos, urodzony w Trokach, po szkole mechanicznej w Petersburgu i pracy w fabrykach wyrobów tytoniowych w stolicy Rosji i Moskwie osiadł w 1923 r. na stałe w Wilnie. Tam pracował również w fabryce wyrobów tytoniowych, a w latach 1928–1938 pełnił funkcję hazzana oraz nauczyciela religii i języka karańskiego. Był podobnie jak Mardkowicz propagatorem i popularyzatorem języka karańskiego. Założył w Wilnie koło miłośników tego języka, prowadził wykłady dotyczące jego i literatury karańskiej dla dorosłych, należał do redakcji czasopisma „Myśl Karańska” i uzyskał członkostwo Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karańskiej. Pisał poezję i ją tłumaczył, także z języka rosyjskiego. Był autorem baśni *Dwaj sąsiedzi* i przekładu na język karański *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza (jego rękopis znajdował się w zbiorach byłego Zakładu Orientalistycznego PAN w Warszawie).¹⁷

Odrębnego omówienia wymagają dwa pozostałe biogramy autorstwa Zajączkowskiego. Wydaje się, że szczególnych trudności nastręczyło opracowanie życiorysu Iliasza Karaimowicza (zm. 1648), pułkownika perejasławskiego, który miał pochodzić z karańskiego rodu Uzunów na Krymie. Zajączkowskiemu udało się zebrać informacje biograficzne jedynie z ostatnich dwunastu lat jego życia. Wiadomo, że w tym okresie był wierny Koronie polskiej i zajmował eksponowane stanowiska wśród Kozaków rejestrowych (tj. zwierzchnika nad wojskiem zaporoskim, esaula wojskowego), którzy otrzymywali żołd od króla. W nocy z 3 na 4 maja 1648 r. został zabity przez jednego z buntowników, Filona Dżałałyja. Ród jego ponoć jednak nie wygasł, a potomkowie noszą nazwisko Iliaszenko na Ukrainie.¹⁸

Zajączkowski przy zbieraniu materiałów do tego biogramu poprosił o pomoc pułkownika Józefa Sulimowicza (1913–1973), Karaima, turkologa i bibliofila, który w latach sześćdziesiątych XX w., kiedy powstawał ten biogram, był dyrektorem Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie. Zajączkowski prosił szczególnie o materiały rosyjskie, które powstały przed 1918 r., w tym

¹⁶ Tenże, *Mardkowicz (Mardkowicz Kokizow) Aleksander, krypt. Al-Mar (1875–1944)*, [w:] PSB, t. 19, Wrocław, Warszawa, Kraków 1974, s. 617–618.

¹⁷ Tenże, *Łobanos Józef (1878–1947)*, [w:] PSB, t. 18, Wrocław, Warszawa, Kraków 1973, s. 369.

¹⁸ Tenże, *Karaimowicz Wadowski Ilias (zm. 1648)*, [w:] PSB, t. 12, Wrocław, Warszawa, Kraków 1966–1967, s. 14–15.

odnalezienie biogramu Karaimowicza w encyklopedii wojskowej *Русская военная энциклопедия* (t. 14, Petersburg 1914), czasopiśmie „Известия караимского духовного правления” (1918, nr 1) i pracy ukraińskiego historyka Mykoły Iwanowicza Kostomarova *Богдан Хмельницький и возвращение Южной Руси к России* (Petersburg 1904) oraz wskazanie innych nowszych prac dotyczących Bohdana Chmielnickiego i stosunków ukraińsko-polskich okresu połowy XVII w. Józef Sulimowicz przesłał szereg książek i materiałów, o które prosił Zajączkowski. Pochodziły one zapewne w większości z jego osobistych, obszernych zbiorów.¹⁹

Przy okazji też obaj turkolodzy zabiegali o umieszczenie jak największej ilości haseł o tematyce karaimejskiej, w tym biogramów najwybitniejszych Karaimów, w wydawanej właśnie wówczas Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN. W latach 1962–1970 ukazało się w sumie jej 13 tomów (wraz z suplementem). Hasła karaimejskie do niej pisał głównie Aleksander Dubiński. Zajączkowski zaproponował jej redaktorom skróconą do ok. 60 słów wersję biogramu Iliasza Karaimowicza oraz stworzenie, obok już istniejących haseł Karaimi – wyznanie i Karaimi – historia, działu Karaimi – literatura, w którym powinny się znaleźć notki o: Zachariaszu Abrahamowiczu, Szymonie Firkowiczu, Szymonie Kobeckim, Józefie Łobanosie, Feliksie i Jakubie Maleckich, Sergiuszu Rudkowskim, Aleksandrze Mardkowiczu i Seraji Szap-szale. Zajączkowski obiecał Sulimowiczowi, że biogramy innych Karaimów będzie się starał zamieścić w PSB. Wysłał już też życiorysy Kokizowych, lecz nie wiedział, czy zostaną zaakceptowane. Chodziło zapewne o Dawida ben Mordechaja Kukizowa (Kokizowa) (1777–1855) i jego syna Jehudę Dawidowicza (1840–1917), którzy jednak nie zostali włączeni do PSB. Wiadomo, że w efekcie we wspomnianej Encyklopedii PWN ukazały się jedynie dwa krótkie hasła pt. *Karaimi* i *Karaimski język*. W pierwszym obok opisu wyznania karaimejskiego zawarto również jego historię, w drugim zaś udało

¹⁹ Dziękuję Annie Sulimowicz za udostępnienie z archiwum domowego części korespondencji między Józefem Sulimowiczem a Włodzimierzem Zajączkowskim z lat 1963–1964 (listy W. Zajączkowskiego do J. Sulimowicza z 30 IX, 11 X, 26 X 1963 r. i 10 I 1964 r.; *Archiwum domowe Anny Sulimowicz*, sygn. JSul.-Korespondencja-Zajączkowski, brak paginacji); Anna Sulimowicz, *Lutsk Karaite manuscripts and documents in the Józef Sulimowicz collection*, „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, 2015, t. 68, z. 2, s. 175–182.

się jedynie przemycić informację, że Karaimi obok piśmiennictwa religijnego o kilkunastowiekowej tradycji mają także literaturę świecką.²⁰

Jedynym nie-Karaimem, którego biogram zamieścił Zajączkowski w PSB był życiorys Jana Grzegorzewskiego (ok. 1846–1922), postaci wielce nietuzinkowej. Urodzony we wsi Szulejki na Wołyniu, kształcił się w Żytomierzu, Odessie, Petersburgu, Moskwie i Paryżu, podróżował po Azji Środkowej i Afryce. Jako korespondent paryskiego „Le Figaro” i lwowskiej „Gazety Narodowej” przebywał w latach 70. XIX w. w Stambule, gdzie układał plany powstania antyrosyjskiego na ziemiach polskich i na wzór Mickiewicza próbował formować legion polski. W Warszawie propagował ideę handlu ze Wschodem i założenie szkoły handlowej, do której miał pisać podręczniki do nauki języków bałkańskich i bliskowschodnich. Rozmiałowany w Tatrach, wydawał jedno z pierwszych czasopism podhalańskich, „Goniec Tatrzański”, prowadził badania etnograficzne na Spiszu, Śląsku Cieszyńskim i Łużyczach. Zajął się wreszcie orientalistyką, którą propagował we Lwowie, Sofii i Krakowie. W 1915 r. przyczynił się do wydania pierwszego tomu „Rocznika Orientalistycznego”. Ostatni rok życia spędził w Haliczu – jak napisał Zajączkowski – „wśród przyjaznych mu Karaimów”, których językiem, historią, religią i etnografią żywo się zajmował. Zmarł jednak we Lwowie. Był autorem wielu różnotematycznych publikacji. Dzięki temu, że bogata spuścizna rękopiśmienna Grzegorzewskiego znajduje się w archiwach i bibliotekach w Krakowie, jego biogram pióra Zajączkowskiego jest najobszerniejszy ze wszystkich.²¹

Tytułem podsumowania należy stwierdzić, że Włodzimierz Zajączkowski obok Ananiasza Zajączkowskiego i Zygmunta Abrahamowicza²² należał do stałych i cenionych współpracowników PSB. Biogramy jego autorstwa, które ukazały się drukiem w latach 1948–1976, charakteryzowały się jednak małą objętością i zazwyczaj skromną podstawą źródłową. Co prawda nie uległy one całkowitej dezaktualizacji, ale można by je znacznie uzupełnić o dostępne

²⁰ List W. Zajączkowskiego do J. Sulimowicza z 5 XI 1963 r. (*Archiwum domowe Anny Sulimowicz*, sygn. JSul.-Korespondencja-Zajączkowski, brak paginacji); *Karaimi*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 5: *In-Kons*, Warszawa 1965, s. 457; *Karaimski język*, [w:] tamże, s. 457–458.

²¹ Włodzimierz Zajączkowski, *Grzegorzewski Jan, pseud. Janko, Algra (ok. 1850–1922)*, [w:] PSB, t. 9, Wrocław, Warszawa, Kraków 1960–1961, s. 95–97.

²² Stefan Gąsiorowski, *Zygmunt Abrahamowicz biografista. Współpraca krakowskiego turkologa z Polskim Słownikiem Biograficznym w latach 1957–1987*, „*Almanach Karaimski*”, 2014, t. 3, s. 25–35.

źródła i różnojęzyczną literaturę tematu, jaka pojawiła się nie tylko w ostatnich latach. Przyczyn tego stanu rzeczy było zapewne wiele. Po pierwsze, na objętości zaważyły wymogi redakcyjne. Redakcja PSB już na etapie zamawiania biogramów ustalała i nadal ustala wielkość przygotowywanego tekstu. W przypadku biogramów Zajączkowskiego była to zazwyczaj jedna, ustandaryzowana strona maszynopisu, a tylko w wyjątkowych przypadkach dwie strony. Co ciekawe, nie dotyczyło to biogramu Jana Grzegorzewskiego, który miał liczyć według pierwotnych ustaleń redakcji jedynie półtora strony. W efekcie był dwukrotnie większy. Fakt ten dowodzi, że redakcja PSB pod wpływem wagi zebranych przez autora biogramu obszernych informacji odnoszących się do opisywanej postaci była skłonna zmienić swoje pierwotne ustalenia dotyczące objętości opracowywanego tekstu.

Po drugie, redakcja PSB, podobnie jak wiele innych wydawnictw, borykała się z niedoborem papieru, który był przydzielany według odgórnych (ministerialnych) ustaleń, co zmuszało do czasem bolesnych cięć i skrótów lub w ogóle wydłużało cały proces wydawniczy.

Wreszcie trzeba wskazać na problemy związane w latach działalności naukowej Zajączkowskiego z pozyskiwaniem źródeł i literatury tematu. To zapewne była jego największa bolączka. Poza biogramami Jana Grzegorzewskiego i Aleksandra Mardkowicza, których spuścizna znajdowała się częściowo w Krakowie, nie korzystał on prawie ze źródeł rękopiśmiennych. Raczej nie mógł sobie pozwolić na wymagające dużo czasu, zabiegów i środków finansowych podróże naukowe. Dlatego pisząc biogramy, opierał się głównie na czasopiśmie „Myśl Karaimska” i „Karaj Awazy” (dostępnych w Bibliotece Jagiellońskiej), różnych polskich i obcych encyklopediach, różnojęzycznych (ale w tym hebrajskich) pracach Majera Bałabana, Tadeusza Czackiego, Juliusa Fürsta, Abrahama B. Gottlobera, Tadeusza Kowalskiego, Jacoba Manna, Adolfa Neubauera, Samuela Poznańskiego, Seraji Szapszała, Ananiasza Zajączkowskiego i kilku innych oraz relacjach rodziny i znajomych. Nie mniej biogramy jego autorstwa są solidnym zacznem do dalszych pogłębionych badań naukowych nad opisywanymi postaciami, cennym szczególnie dla karaimologów.